La poesia, fanal de l'educació

Glòria Bordons*

Resum

L'article pretén ser una reflexió sobre l'educació a partir de la poesia. Tot i que aquesta disciplina pugui semblar molt allunyada de la pedagogia i que, fins i tot, molts mestres la considerin difícil i allunyada dels objectius curriculars, ningú pot negar que aporta una perspectiva diferent a la pedagogia. Davant dels reptes que la societat contemporània planteja a l'educació, la poesia, en el seu sentit més ampli, pot donar-hi respostes amb una formació integral de la persona que li permeti desenvolupar la creativitat, que l'ajudi a pensar críticament sobre la humanitat i el món en què viu, que la sensibilitzi estèticament, que la faci més solidària i que l'acompanyi en el procés d'autoconeixença que pot suposar el descobriment i control de les emocions. A partir de les paraules dels poetes, i més en concret d'un text de Joan Brossa sobre l'educació, aquest escrit vol contribuir modestament a la celebració dels cinquanta números de *Temps d'Educació*.

Paraules clau

poesia, cultura, educació, emoció, reflexió

Recepció original: 29 de febrer de 2016
Acceptació: 10 d'abril de 2016
Publicació: 1 de juliol de 2016

El mestre és el que porta el fanal

En la celebració dels cinquanta números de *Temps d'educació* és bo de fer una mirada a l'educació des d'un angle diferent, a través de la paraula dels poetes. L'any 1987, és a dir, dos anys abans del naixement d'aquesta revista, Joan Brossa escriví un text dedicat a l'educació, temàtica que rarament havia tocat si no era per denigrar la que ell havia rebut o per criticar determinats comportaments pedagògics. El títol és poètic i alhora exemplar: «De la sordesa del laberint» (Brossa, 2013, p. 626-627). La frase que l'encapçala ha estat el lema de la meva pràctica pedagògica: «Les coses importants s'aprenen però no s'ensenyen» i és una de les primeres frases que dic als meus alumnes, any rere any. Evidentment hi afegeixo una petita explicació. No es tracta de dir que l'ensenyament és en va, sinó que perquè es produeixi aprenentatge, cal que el discent en tingui ganes i vulgui. Per més que s'hi escarrassi el docent, no aconseguirà cap progrés si l'alumne no vol. El mestre, doncs, ha de despertar l'interès per aprendre, ha d'oferir eines i recursos diversos perquè l'estudiant tiri endavant, ha d'orientar i, sobretot, ha de construir l'aprenentatge junt amb la persona que té a l'aula. Com diu Brossa, és el que ha de portar el fanal:

> [...] Moltes plagues són conseqüència directa de l'ensenyament a l'ús, que, naturalment, serveix per a llevar-se a l'hora oficial en qualsevol racó del món. Però, la resposta vàlida, la dóna el qui duu el fanal. Vull dir que a la vida hi ha els qui fan les coses i els qui en parlen. [...]

(*) Professora titular del Departament d'Educació Lingüística i Literària de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona. Investigadora principal del grup consolidat Poció (Poesia i Educació) [2014 SGR 1067: www.pocio.cat], que ha desenvolupat a la xarxa el web www.viulapoesia.com, amb gairebé 900 poemes contemporanis de literatura catalana, castellana i universal, amb propostes didàctiques, vídeos, etc. i que actualment desenvolupa el projecte d'I+D «La poesia experimental catalana (1959-2004): característiques, relacions internacionals i genèriques, recepció entre els més joves» (FFI2013-41063-P). Adreça electrònica: gbordons@ub.edu

Temps d'Educació, 50, p. 51-61 (2016) Universitat de Barcelona.

Creative Commons 3.0 Reconeixement no comercial

En el món actual ja no té sentit una educació basada en la transmissió de coneixements. Perquè l'important no és *saber* moltes coses i tenir molts referents, sinó *ser persona* i saber reaccionar davant els reptes de la nostra societat:

> [...] Però passa que els carrers són plens de perills mentre el pedantisme no té altra horitzó que la clau dels seus autòmats. I és així com es van embrollant les cordes entre munts de palla. Ens fan posar ulleres de sol quan el cel és fosc i sovint manipulen els mestretites els qui volen que les coses es parin. Els pedagogs es disfressen amb lletres, però en massa casos predomina una erudició negativa que dissimula una evident manca de fons, fins i tot de mentalitats ben equilibrades. Sí, aprenem a fer bona lletra, però ¿de què serveix el saber si no porta afegida la dimensió de l'ésser? De ben poc. [...] Gent que es mor de vella i encara no ha après de viure el Gran Joc. Russell deia que els anys escolars van interrompre la seva educació.[...]

L'essencialitat que defensa Brossa està renyida amb l'erudició. El poeta tenia una especial aversió a aquest mot. Deia en aquest text: «L'erudició és com un mirall: si t'hi mires gaire t'hi pots perdre. No he cregut mai en la sort de cap mètode, convençut que els coneixements deixen de tenir valor si no hi ha una aportació humana creadora»[1].

Aquesta darrera opinió hauria de ser un dels pilars de l'educació i particularment de cada professor. El mot *creativitat* és present arreu avui dia i s'insisteix en el fet que les empreses volen gent *creativa*, que cal potenciar la *creativitat* dels infants, etc. Tanmateix, per aconseguir formar persones creatives s'ha d'innovar en el dia a dia a l'aula i canviar moltes rutines. Això no vol dir únicament *jugar*, tot i els beneficis d'aprendre jugant, sinó també reflexionar constantment sobre allò que es fa, per què es juga, què s'està aprenent, etc. Potser en el moment en què es fa aquesta pràctica, l'alumnat no té prou experiència o no en té consciència del que pot significar per a ell, però segurament arribarà el dia en què aquella llavor fructificarà. Així ens ho palesa David Jou (2002) en el seu poema «El professor»:

> Quin privilegi, haver pogut parlar
> tants anys davant d'uns ulls que renovaven
> contínuament la seva joventut,
> haver-me sentit ple de savieses més altes que la meva
> i des d'elles haver pogut parlar, argumentar, sorprendre, rebatre, demostrar,
> oblidar-me dels meus límits, de la meva poca gràcia,
> de la meva veu monòtona, de mi mateix i tot,
> i en un cel de pissarres i de guix esdevenir tan sols un portador
> –indigne, ho sé, i obscur– de tantes meravelles!
> Que siguin elles
> les que em salvin als seus ulls, si cal salvar-me –o no, millor que no,
> millor no interposar-me altra vegada entre el foc de veritat
> i els ulls que algun instant l'han delejat;
> millor l'oblit, la transparència.
> La joventut, la saviesa: tan eternes en la seva inaccessible abstracció
> i tan belles, ara, ací, en la múltiple i efímera presència
> d'aquests ulls distrets, d'aquests badalls –els veig– d'aquest desinterès
> amb què prenen nota del que escric a la pissarra:
> ah, quan ho comprenguin algun dia,
> quan en vegin la bellesa no en paraules d'algú altre
> sinó d'ells, llum dels seus ulls, per fi matèria pròpia,
> quina redempció d'aquests instants on ara veuen solament monotonia!

(1) Un dels millors elogis que vaig tenir de part de Joan Brossa va ser una dedicatòria que em va escriure en un llibre: «A Glòria Bordons, infiltrada en l'erudició sense empastifar-se de tinta».

El poema, des de la perspectiva del professor, ens parla amb gran humilitat de les savieses adquirides i del prodigi d'haver estat portador de tantes meravelles. Han de ser aquestes les que quedin en la memòria i no la figura d'aquell que portava el fanal i, sobretot, han de ser els alumnes els que tard o d'hora descobreixin la bellesa i la veritat com a «matèria pròpia».

Al darrere d'aquests mots de poeta, els pedagogs descobriran teories molt conegudes i esmentades als currículums: constructivisme, aprenentatge significatiu, educació emocional, etc. La poesia té la virtut d'acoblar-se molt bé a aquests principis però, a més, és un instrument de primer ordre per desenvolupar la creativitat, per ajudar a pensar críticament, per sensibilitzar estèticament, per solidaritzar-se amb els altres i per descobrir les pròpies emocions. Tot seguit explorarem mínimament aquestes diferents perspectives.

La poesia, escola de creativitat

«La poesia, com a potenciadora de la creativitat individual, pot ajudar substancialment a encendre aquest foc, a e-ducar, és a dir, a treure fora el que l'aprenent porta dins» (Bordons i Ferrer, 2009, p. 8). Però què és la creació? En general és una activitat que consisteix en la construcció d'una realitat nova a partir d'uns materials concrets. El creador dóna forma al material base, el transforma i el relaciona amb altres elements, en un espai concret i amb una intenció determinada. El material base pot ser divers: fusta, ferro, pedra, pigments, paraules, etc. Quan es tracta de mots, la creació pot esdevenir un poema. En l'espai de la pàgina en blanc i amb una disposició especial, les paraules canvien el seu significat més habitual per transformar-se i oferir-nos una altra realitat.

Un cop acabada la creació, el receptor, lector o espectador, entra en joc i dóna la seva interpretació o resposta. De fet, crear no és més que un diàleg entre una persona que proposa i una altra que interpreta. Una vegada, en una pregunta sobre aquest tema, Brossa va dir que la creativitat era desig de comunicació motivat per un fet, un estat d'ànim... D'altra banda, aquest diàleg que s'estableix té molt a veure amb el joc, ja que es tracta d'una interacció entre emissor i receptor en què els papers ja han estat donats, hi intervé l'atzar i la finalitat és plaent i didàctica. A aquest fet podríem afegir que la creació és també experimentació i recerca (la bona poesia és així). Per tant, la part del diàleg corresponent al receptor ha de seguir els mateixos camins. En la tria del material de partida, en les possibles manipulacions, en les combinacions amb altres elements, en la disposició, el creador fa hipòtesis i les comprova, objectivant els seus projectes. Segons el resultat, rectifica, afegeix modificacions o deixa l'obra per acabada. La sortida a la llum (en el cas de la poesia, la lectura per part d'altri) permetrà veure la reacció dels receptors i comprovar el camí que han seguit, segons els seus interessos, tarannàs o experiències. La recerca haurà estat un viatge d'anada i tornada cap al desconegut, on planificació i atzar es repartiran a parts iguals els percentatges.

Entendre així aquest fenomen vol dir aconseguir un grau molt alt d'implicació per part de l'alumnat. No obstant això, per arribar-hi, el professor, aquell que duu el fanal, també ha de ser creatiu a classe. En aquest sentit, hem d'entendre la didàctica també com una activitat creativa: es tracta de seleccionar acuradament una parcel·la de la realitat, d'organitzar-la i d'aplicar-hi la imaginació a fi de trobar el millor sistema per fer-la comprensible. És, doncs, una construcció nova de la realitat, que pretén reflexionar sobre el coneixement del món mitjançant la interacció entre l'alumne i el professor. Tot

això acompanyat de la recerca permanent a l'aula i del desenvolupament de la motivació mitjançant el joc significatiu. En uns temps de canvi com els actuals, la creativitat es fa absolutament necessària, ja que, per dir-ho també amb paraules de Brossa, a la realitat se li han d'obrir finestres:

> El joc s'ha de transcendir. El teatre s'ha de reinventar (encara som a la tragèdia grega!). La il·lusió és un motor que no s'ha de perdre. La màgia s'ha d'entendre com una necessitat de canvi. El somni no s'ha d'acolorir. Per al creador, l'atzar és un factor important: a la pobresa de la limitació oposa un munt de possibilitats. L'absurd s'ha d'apedaçar. I a la realitat se li han d'obrir finestres; ha de ser un punt de partida, no pas d'arribada. (Brossa, 2013, p. 666)[2]

Poesia per pensar

Si la poesia és un diàleg, un joc entre creador i receptor, la millor didàctica és justament la del contrast d'opinions. En especial la poesia contemporània es presta a múltiples interpretacions pel seu caràcter d'obra oberta. A pesar que en moltes ocasions el professorat imposa una determinada interpretació, és aconsellable deixar llibertat perquè sigui l'alumnat el que trobi la seva. El desenvolupament a classe de debats, en petits grups, al voltant de la cerca d'un significat és un bon recurs per entrenar el pensament crític. D'altra banda, és una bona eina per implicar l'alumnat i aconseguir així la motivació. Per fer-ho possible, cal que els poemes tinguin una certa potencialitat reflexiva. En aquest sentit les propostes de Joan Brossa, tant escrites com visuals, són ideals per preguntar o suscitar debats. Un poema com el que es transcriu a continuació en seria un bon exemple[3]:

> TANT SE ME'N DÓNA
> El que em molesta de les competicions
> és que sempre es tracta de guanyar
> o de perdre i no tant només de córrer
> amigablement una petita aventura.
> *Mapa de lluites*, 1979-1984 (inèdit)

Només el fet de preguntar si s'està d'acord o no amb l'afirmació expressada serveix per formar dos grups d'alumnes amb la finalitat que preparin arguments sòlids per defensar el seu punt de vista. D'aquesta manera qualsevol poema que reflexioni sobre el món pot actualitzar-se immediatament, sense que la data d'escriptura tingui la més mínima rellevància. L'important és raonar l'opinió emesa i escoltar els que pensen de manera diferent, és a dir, interaccionar amb els altres per construir un coneixement nou, com diu la teoria sociocultural de l'aprenentatge. Tot això voldrà dir entendre amb profunditat, pensar i, sobretot, tenir un pensament propi, ja que la interacció es realitza també amb un mateix, amb la verbalització dels dubtes i les certeses (Bordons, 2009, p. 35).

La poesia té, doncs, un paper molt important en l'educació ja que ajuda a pensar i a anar més enllà. Cal entrar en el significat profund de les coses i descobrir-hi realitats amagades. Com digué Pere Gimferrer:

---

(2) Entrevista realitzada per Glòria Picazo i Josep Miquel G. Cortés, publicada al llibre *La creación artística como cuestionamiento*. Debats realitzats a l'IVAM el 18-19 de maig de 1990. Generalitat Valenciana, 1990. Recollida a Brossa, 2013.

(3) A partir d'aquest poema es realitzà una seqüència didàctica a l'assignatura de «Llengua Catalana per a l'Ensenyament» de Mestre d'Educació Física el curs 2004-2005, recollida a Bordons 2009, p. 39-60.

ART POÈTICA
Alguna cosa més que el do de síntesi:
veure en la llum el trànsit de la llum.
(Gimferrer, 1995, p. 255)

La sensibilitat estètica: la metàfora, pont cap a l'art

La metàfora és la base de la poesia. També la parla quotidiana n'és plena. Tanmateix aquestes metàfores, ja lexicalitzades, passen desapercebudes i les analogies que hi ha al darrere són tan evidents que ningú no hi pensa. A la poesia, però, la realitat és presentada d'una manera diferent i, a cada lectura, hi descobrim un nou món. Al poema «Els versos no són per vestir-nos», Josep Francesc Delgado diu sobre aquesta columna vertebral dels poemes:

[...] I mai no esdevenen cendra, sinó
l'arbre que busques, el que no figura
als CD-roms ni les enciclopèdies:
l'arbre alt amb flors d'oceans on pots créixer.
(Delgado, 2003, p. 46)

En els poemes, doncs, trobem elements de fora de la realitat, gràcies a la perícia d'aquell que els ha escrit i de la imaginació del qui ho llegeix. I en aquest procés d'invenció interactiva d'imatges, el lector creix en maduresa, sensibilitat i entusiasme pels mots. João Manuel Ribeiro ha sintetitzat eruditament (però «sense empastifar-se de tinta», com diria Brossa) l'essència del llenguatge poètic metafòric:

El llenguatge poètic té, en primer lloc, un valor relacional, en la mesura que «sempre està per reinventar i no existeix, no viu, si no es desperta, si no es reanima mitjançant la imaginació del lector i/o de l'oïdor» (Jean, trad. portuguesa 1995, 52), en una dinàmica d'implicació simultània entre el món real i els dominis de l'imaginari (Jean, 1989). D'altra banda, la densitat metafòrica d'aquest llenguatge desencadena una lectura a dos (o més) nivells i velocitats, cosa que constitueix una poderosa provocació per a la creativitat (Sallenave, 1997) i estableix una correlació entre poesia i coneixement (Young, 2001), entre poesia i comprensió i creativitat (Barret, 1972; Goodman, 1976/2006; Miall, 2003; Kintsch, 2002). La poesia remet a una mena de coneixement que, en situar-se més enllà de la simple comunicació però sense excloure-la (Sheiman, 1999), apel·la a un pla de la memòria (que sobreviu al present), de les metàfores (que són una manera especial de capturar la realitat) (Borges, 2002), de l'inefable (que és un registre divers, però legítim, de la realitat). (Ribeiro, 2009, p. 19-20)

En versos de Joan Fuster de 1953, la poesia es defineix de la manera següent:

Si us l'hagués d'explicar amb plena comparança,
diria que és com si, de sobte, no esperant-ho,
us trobàsseu enduts al fons clement i simple
de l'acte de l'amor, quan un fruit us traspassa,
i els ulls se us desentelen, i la llum sona a trossos, [...]
(Fuster, 1993, p. 44)

És clar que aquesta potencialitat del desenvolupament de la sensibilitat estètica, la poesia la comparteix amb la música, l'art, la fotografia, el cinema i totes les arts. És per aquest motiu que activitats comparatives o interpretacions de poemes que parlen d'alguna altra art, poden facilitar que l'alumne se senti implicat en una contemplació i diàleg que es mogui més enllà de la raó. Textos com el poema de Maria Àngels Anglada «Viatge i concert», escrit en tornar a casa amb tren després d'haver escoltat un concert de música antiga, serveixen per trobar moments de tranquil·litat en què els mots i el paisatge poden evocar una música i ens poden portar a un pensament transcendent:

VIATGE I CONCERT
No sé girar el seient
i de cara al nord miro, mentre el tren
corre cap a migdia.
Molta estona ha durat la neu dels cims,
la nítida blancor de la infantesa
tan tendra i clara com
la veu de l'oboè.
Al cel s'alcen i fugen, violins pressentits,
branques altes i nues
amb nítids brots novells
però amb vells nius on tornen els ocells
la cadència, les ales
del record que va i ve.
No veig punt d'arribada però vaig
cap a una antiga música.

Un viatge més llarg és la nostra tardor
sovint mirant enrere neus i rostres,
mentre avancem potser massa de pressa
cap a una forma estranya de sonata
i a l'últim moviment
–un inaudible adagio.
(Anglada, 2009, p. 120)[4]

El jo i els altres dins la poesia

La poesia s'expressa en paraules majoritàriament, tot i que la poesia visual, sonora o performàtica, d'un llarg recorregut històric que ve de les primeres avantguardes, s'obre pas de manera contundent en la societat contemporània, tot obrint-la a altres llenguatges a mig camí entre la paraula, la imatge, el so o l'acció. Podem considerar la lectura de la poesia escrita com una activitat individual, a diferència de part de la poesia experimental abans esmentada, que s'ofereix moltes vegades a l'escenari, amb la qual cosa passa a ser una activitat col·lectiva. En el cas de la poesia escrita, tot i començar per donar una primera resposta individual, com a éssers socials que som, sentim sempre la necessitat de compartir les emocions i nous significats descoberts amb els altres. És en aquest *compartir* on la lectura i comentari de la poesia passa a ser una activitat pedagògica de primer ordre, com hem comentat abans, i el *jo* pot contrarestar la visió amb *els altres*, alhora que entre tots es poden descobrir més meravelles semàntiques o estètiques en els poemes.

En un altre terreny, també podem enfocar aquest tema des d'una altra perspectiva: la de la multiculturalitat present a les nostres aules i la de la globalitat del món actual. Experiències de ja fa anys han permès comprovar que a partir de poemes de les cultures pròpies dels alumnes es pot produir un millor coneixement personal i cultural entre les persones que comparteixen l'espai d'una aula concreta[5]. D'altra banda, en una societat en què ja no es distingeixen les particularitats de cada indret, és difícil anar més enllà de la cultura occidental tradicional. Però, igual que la literatura catalana és diferent de l'espanyola i ens parla dels temes universals comuns amb un llenguatge específic i una

(4) A http://www.viulapoesia.com/pagina_6.php?tipus=1&subtipus=2&itinerari=50&idpoema=973 [accés: 24.6.2016] podeu llegir tota una seqüència didàctica per treballar aquest poema de manera interactiva, constructiva i sensible.
(5) Vegeu Bordons i Brugliere (2009).

manera pròpia de veure el món, i per això l'hem reivindicada i així ho seguim fent[6], les literatures amaziga, xinesa, senegalesa, ucraïnesa o romanesa, per esmentar-ne només uns exemples, són també diferents i, a través dels seus textos, podem aprendre molt de com són els nostres veïns i quin és el seu món particular. Portar a l'aula poemes d'altres cultures dóna protagonisme als alumnes que han vingut d'altres terres, els fa portaveus de les seves històries i visions i es facilita així la intercomprensió. Poemes contemporanis com «Una botiga que ven silenci» de Kunwar Narai (Índia), «On jo vaig...» de Rachida Madani (Tànger, Marroc), «El Rif» d'Ahmed Ziani (Rif, Marroc) o «Els míssils» de Yi Sha (Xina)[7] presenten històries totalment desconegudes per als infants nascuts a Catalunya i maneres de veure la quotidianitat o el paisatge radicalment oposades a les que podem tenir aquí. Si llegim aquest fragment del poema «El Rif», ens adonarem de les potencialitats del text per apropar-nos a la història dels amazics:

Tant de bo hi pugui haver,
encara un «tant de bo»
o que –oh Rif– pogués,
parlar amb la meva veu...!
Com ruixat de rosada
regaria els desigs.
Ton cel no el taparien
ni els remolins del vent
que tremolegen l'aigua
i que escampen preguntes ...
Què diré jo de tu? [...]

La vida és en tu, un refugi complet
on no es coneix la pressa.
En tu és l'amor rosada
d'on les herbes s'abeuren ...
No n'ha quedat per ' mi !

T'he deixat amb recança
t'habito arreu on sóc.
I tu ets encara aquí dins el foc de la Història
que vols que tingui en mi;
i vet aquí que el porto
ben ficat als pulmons.

Honoraré el teu nom
sempre que algú l'esmenti[8].

Les propostes didàctiques que s'han desenvolupat per treballar aquest poema a classe comencen per situar el territori en el mapa i consultar webs per obtenir informació sobre les característiques geogràfiques i culturals de l'indret. En un segon moment es busca en el poema el significat del Rif per al poeta i si s'hi reflecteixen els elements descoberts anteriorment. En tercer lloc, es busca la implicació mitjançant fotografies de

(6) En el moment d'escriure aquest article, s'està difonent arreu el manifest *SOS. Literatura a l'ensenyament* a fi de reivindicar una major presència de la literatura catalana a l'ensenyament.

(7) Els poemes esmentats es troben a la pàgina «Viu la poesia» en els enllaços següents: Kunwar Narain (http://www.viulapoesia.com/pagina_5.php?tipus=3&subtipus=2&itinerari=42&idpoema=413), Rachida Madani (http://www.viulapoesia.com/pagina_2.php?tipus=3&subtipus=2&itinerari=42&idpoema=1081), Ahmed Ziani (http://www.viulapoesia.com/pagina_2.php?tipus=3&subtipus=2&itinerari=43&idpoema=1060), Yi Sha (http://www.viulapoesia.com/pagina_5.php?tipus=3&subtipus=2&itinerari=45&idpoema=859) [accés: 24.6.2016].

(8) Traducció al català de Carles Castellanos i Llorenç. Observatori Català de la Llengua Amaziga, 2002.

les nits al Rif i la pregunta sobre si a l'alumnat li agradaria de viure'n una. A partir d'aquí, es passa a dialogar sobre el significat d'algunes imatges i expressions del poema i les sensacions i sentiments que han despertat en cadascun d'ells. Per acabar, s'aprofita el fet de tenir la versió original del poema per jugar a endevinar el significat d'alguns mots de la llengua amaziga i informar-se sobre aquest poble i el perquè del seu exili. La proposta acaba amb el visionat d'un vídeo sobre el Rif[9] en el qual cadascú pren nota de l'aspecte que més li ha cridat l'atenció o l'ha impressionat i es posa en comú entre tots.

D'aquesta manera, eduquem interculturalment, tot informant-se, buscant i indagant, posant-se en la pell de l'altre, experimentant nous sons i maneres d'expressar, i, sobretot, compartint impressions.

Les emocions, una assignatura pendent?

Per acabar aquest petit recorregut pels beneficis educatius de la poesia, farem un petit esment d'un dels aspectes més importants que produeix tant la poesia com les arts: les emocions. A la introducció del llibre *Poesia i educació*, Júlia Ferrer i jo dèiem:

> D'altra banda, cada cop es veu més clar *el paper de les emocions* en tots els aspectes de la vida i, molt especialment, en tot el que fa referència a l'aprenentatge. Morgado (2006) explica que l'emoció és una mena de marcador somàtic que assegura valor a les coses. L'autor diu que si, per exemple, un cop algú s'ha sentit emocionalment satisfet sent honest, valorarà positivament l'honestedat per aquesta experiència, no perquè sigui un valor socialment reconegut com a positiu. També cal tenir present la funció de l'emoció en la memòria, que registra especialment el que ens impressiona. Podem aplicar aquestes idees a l'ensenyament i veurem que la poesia, que té en els sentiments humans –que, segons Morgado es construeixen a partir de les emocions– un dels seus temes bàsics, pot ser una eina per ajudar a fer més intens i eficaç l'aprenentatge [...]. (Bordons i Ferrer, 2009, p. 9)

En conseqüència, els diàlegs al voltant de poemes que es presten a traslladar el tema plantejat a la realitat de l'alumnat produeixen emocions que faciliten la motivació. Però aquestes també es manifesten davant peces musicals o obres d'art relacionades amb poemes. Cal, en aquest cas, implicar l'alumnat a través de la pregunta que li pugui ajudar a treure del seu interior allò més ocult o allò que no s'atreveix a dir. Els exercicis poden ser molt senzills. Per posar un exemple: enguany, a l'assignatura «Llengua catalana per a l'ensenyament» de la doble titulació de Mestre, després d'un exercici inicial en què els alumnes no continuaren adequadament (amb emocions) un poema[10] en què es parlava de pintors, em vaig plantejar si realment no havien entès l'activitat o bé desconeixien què eren les emocions. Per això, vaig decidir de posar-los de tant en tant una petita obra (cançó, poema, escultura, fotografia, fragment de pel·lícula) perquè en deu minuts al final de la classe expressessin en un paper què havien sentit. Els resultats han estat sorprenents i més bons del que preveia. Heus aquí dues mostres a partir d'un fragment de la pel·lícula «El silenci abans de Bach» de Pere Portabella[11]:

> «El sentiment de pertànyer, de formar part d'un tot, podria dir que és el que més m'ha transmès aquest vídeo.

(9) Disponible a: http://www.rtve.es/television/20080903/marruecos-rif-mas-olvidado/149972.shtml [accés: 24.6.2016].

(10) «E Emocions» de Maria José Orobitg. Disponible a: http://www.viulapoesia.com/pagina_2.php?itinerari=50&tipus=1&subtipus=2&idpoema=937 [accés: 24.6.2016].

(11) El vídeo de l'escena es troba a youtube: https://www.youtube.com/watch?v=pOlmW3Ltvj0 [accés: 24.6.2016].

La coordinació, l'harmonia, l'escolta entre el grup... són els principals trets que identifico en la música que acompanya el vídeo i que, directament relaciono amb el lligam que tenim les persones entre nosaltres i en la terra on vivim.» (alumna a)

«M'ha accelerat el cor, i m'ha fet sentir totes les emocions que he sentit en el dia d'avui però molt més intensament; com si les sentís de veritat per primera vegada. Moltes emocions juntes i alhora, totes accelerades, com si tinguessin pressa per fer-se notar. Emoció, nerviosisme.

I de cop i volta tot acaba. Noto com el meu cor triga en tornar a bategar tranquil. Una pausa necessària i per adonar-se d'allò que un acaba de sentir.

Un sospir.» (alumna b)

L'impacte d'aquesta petita activitat ha anat més enllà del que preveia. Gran part de l'alumnat la esmenta en el seu portafolis final, amb comentaris com el següent[12]:

«Mai no havia participat en una activitat semblant a les d'Emocions i Cultura d'aquest semestre. Els estímuls gairebé setmanals ens han ajudat a guanyar facilitat en expressar allò que sentim: la lluita eterna entre la persona i el seu interior.

Vivim en una societat on ningú no ens ensenya a entendre les nostres emocions; a expressar els nostres sentiments. Per aquest motiu, molts existim atrapats en el nostre interior: mai no transmetem el que sentim i, així, ens sentim sempre cohibits i no podem trobar la pau dins nostre.

Gràcies a dedicar deu minuts de certes sessions de classe a aquest tipus d'activitats, crec que tots hem hagut de superar les nostres limitacions i lluitar per a aconseguir dir allò que realment sentim. De fet, un dels meus objectius a principi de curs, era «aconseguir expressar de veritat el que vull dir, el que sento, i no només aproximar-me'n». I ara, puc afirmar que he avançat a pas de gegant en aquest aspecte.» (alumna b)

La deducció que en trec és que els docents ens omplim sovint la boca de la necessitat d'educació emocional, però que després pocs són els que la practiquem tant a l'educació obligatòria com a la postobligatòria i a la Universitat. Cal, doncs, un procés d'estimulació basat en la intel·ligència emocional de l'alumnat, entenent aquesta com una forma d'interacció amb el món, que té en compte especialment els sentiments i engloba habilitats com l'autoconsciència, la motivació, l'entusiasme, la perseverança, l'empatia, l'agilitat mental, etc. (Goleman, 1999, p. 13).

El desenvolupament de les emocions permet aplicar una metodologia creativa i participativa que promogui el coneixement de l'entorn social i cultural actual, i que permeti especialment anar més enllà en una escola on no s'ensenyi sinó que s'aprengui (és a dir, que el protagonista sigui l'alumne, i no el professor). I tot això és molt més fàcil quan el material de què partim és un material sensible com la poesia o l'art.

Conclusió

Després d'aquest petit recorregut poètic, crec que queda clar que ens falta un xic de poesia a les aules per fer-les més vives i despertes: cal renéixer a cada instant (com deia el també poeta Lluís Llach a la seva cançó «Cal que neixin flors a cada instant» de 1968) i, sobretot, cal fugir «de la sordesa dels laberints» (Brossa, 2013, p. 627):

[...] Jo he treballat sempre procurant que l'alforja no em parés el rellotge perquè crec que a la vida de cada home hi ha moments de naixença. M'he esforçat per fugir de la sordesa dels laberints (encara que en algun moment, pocs, hagi malmès la collita amb afanys de perfeccionisme). [...]

(12) Cal dir que l'alumna b demostrà una sensibilitat especial tant en aquesta activitat com en d'altres. La seva forma d'expressar-ho ens ha fet triar el seu text, però cal dir que els comentaris positius sobre l'exercici es poden trobar en un 80% dels casos.

La metàfora ens pot salvar de la realitat decebedora perquè és una manera diferent de capturar la realitat, com deia Borges (2002). La poesia ens pot ajudar a trobar el nostre camí pel laberint de la vida i a no deixar-nos portar per valors pragmàtics, sinó per aquells que ens fan ser més persones. Acabem, doncs, amb el final del text de Brossa, aplicant-lo també al que ha estat l'itinerari realitzat per *Temps d'educació*: una penyora d'il·lusió i vida, amb la creença ferma que l'educació pot ajudar les persones a ser veritablement millors.

> [...] sóc dels qui creuen que les actituds i les decisions humanes es compren amb penyores d'il·lusió i vida; per això una educació únicament dirigida a obtenir coneixements abocats a solucions tècniques és perniciosa, perquè un home tarat i saberut resulta doblement perillós. I, al món, li calen homes honestos. (Una cosa important que s'ensenya però no s'aprèn...).

Referències

Anglada, M.A. (2009) *Poesia completa*. Bellcaire d'Empordà, Ed. Vitel·la.

Bordons, G. (Coord.) (2009) *La poesia contemporània. Una eina per canviar actituds en els futurs mestres i per millorar la llengua*. Barcelona, Editorial Graó (Biblioteca d'Articles 169).

Bordons, G.; Brugliere, G. (2009) «Lenguas y culturas diversas en clase: experiencias de aprendizaje en secundaria a través de la poesía», a Herrera, J.; Abril, M.; Perdomo, C.A. [coord.] *Estudios sobre didácticas de las lenguas y sus literaturas*. La Laguna, Santa Cruz de Tenerife, Servicio de Publicaciones Universidad de La Laguna, p. 591-610.

Bordons, G.; Ferrer, J. (2009) «Introducció», a Bordons, G. [coord.] *Poesia i educació. D'Internet a l'aula*. Barcelona, Editorial Graó (Biblioteca d'Articles 170), p. 7-13.

Borges, J. (2002) *Este oficio de poeta*. Lisboa, Teorema.

Brossa, J. (2013) *Prosa completa i textos esparsos* (G. Bordons, ed.). Barcelona, RBA La Magrana (col. Les Ales Esteses, 338).

Delgado, J.F. (2003) *El fum que tot ho enterboleix*. València, Bròsquil.

Fuster, J. (1993) *Antologia poètica*. Barcelona, Edicions Proa (Els Llibres de l'óssa menor 165).

Gimferrer, P. (1995) *Obra Catalana Completa. Poesia*. Barcelona, Edicions 62.

Goleman, D. (1999) *La práctica de la inteligencia emocional*. Barcelona, Kairós.

Jou, D. (2002) *L'èxtasi i el càlcul*. Barcelona, Edicions Columna.

Ribeiro, J.M. (2009) «El valor pedagògic de la poesia», a Bordons, G. [coord.] *Poesia i educació. D'Internet a l'aula*. Barcelona, Editorial Graó (Biblioteca d'Articles 170), p. 15-25.

La poesía, faro de la educación

Resumen: El artículo pretende ser una reflexión sobre la educación a partir de la poesía. A pesar de que esta disciplina pueda parecer muy alejada de la pedagogía y que, incluso, muchos maestros la consideren difícil y alejada de los objetivos curriculares, nadie puede negar que aporta una perspectiva diferente a la pedagogía. Ante los retos que la sociedad contemporánea plantea a la educación, la poesía, en su sentido más amplio, puede dar respuesta con una formación integral de la persona que le permita desarrollar la creatividad, que le ayude a pensar críticamente sobre la humanidad y el mundo en el que vive, que la sensibilice estéticamente, que la haga más solidaria y que la acompañe en el proceso de autoconocimiento que puede suponer el descubrimiento y control de las emociones. A partir de las palabras de los poetas, y más en concreto de un texto de Joan Brossa sobre la educación, este escrito pretende contribuir modestamente a la celebración de los cincuenta números de *Temps d'Educació*.

Palabras clave: poesía, cultura, educación, emoción, reflexión

La poésie, fanal de l'enseignement

Résumé: L'article prétend être une réflexion sur l'enseignement à partir de la poésie. Bien que cette discipline puisse sembler très éloignée de la pédagogie et que, même, de nombreux enseignants la considèrent comme difficile et éloignée des objectifs des cursus, personne ne peut nier qu'elle apporte une perspective différente à la pédagogie. Face aux défis que la société contemporaine présente à l'enseignement, la poésie, dans son sens le plus vaste, peut lui apporter des réponses avec une formation intégrale de la personne qui lui permette de développer sa créativité, qui l'aide à penser de manière critique sur l'humanité et le monde dans lequel elle vit, qui la sensibilise esthétiquement, qui la rende plus solidaire et qui l'accompagne dans le processus de connaissance de soi-même que peut supposer la découverte et le contrôle des émotions. À partir des mots des poètes, et plus concrètement d'un texte de Joan Brossa sur l'enseignement, cet écrit veut contribuer modestement à la célébration des 50 numéros de *Temps d'Educació*.

Mots clés: poésie, culture, enseignement, émotion, réflexion

Poetry: lighting up the educational landscape

Abstract: This article reflects on the uses of poetry in general education. Although some might consider the appreciation of poetry to be far removed from teaching and the objectives of educational curricula, its potential as an alternative source of education should not be under-estimated. Indeed, in its widest sense poetry offers young people the means to meet contemporary society's demands on the individual, to develop creative potential and engage in critical reasoning about the world they live in and those they share it with. Poetry helps individuals acquire aesthetic sensibility and develop interest and concern for one another. It accompanies them in the process of learning about themselves and their feelings. Using the words of poets and focusing on a text about education by the poet Joan Brossa, this article attempts to make its small contribution to the fiftieth issue of *Temps d'Educació*.

Key words: poetry, culture, education, emotion, reflection